

מתרצים התוס':

מכל מקום, מהאי קרא ד"כי יאכל" לא נפיק, אלא מקרא אחרינא, החיוב של מזיק תרומה בקרן לא נלמד מהפסוק הזה אלא מפסוק אחר. דכיון דהוי ממון כהן, **הוי כגוזל חברו ומזיקו.** כלומר, בפסוק זה אנו לומדים שהמזיק תרומה פטור אף מהקרן, ומה שמצינו שחייב בקרן הוא מפאת שגזל את ממון הכהן.⁽¹²⁾

והתוס' חוזרים לתירוצם שנלמד מקרן אדם ובור, ומעירים על כך:

ומיהו, למאן דאמר [לקמן כו א] דאיכא כופר ב"רגל", ששור הדורס אדם משלם "כופר",⁽¹³⁾ ואם כן, "רגל" שהזיקה את ההקדש, **לא אתיא מכל הנני,** לא ניתן ללמוד שפטורה מהקרן, האדם והבור, שכן יש לפרוך: מה לקרן ואדם ובור, שלא משלם כופר כשהזיקו בפעם הראשונה, כי אדם ובור פטורים לגמרי.⁽¹⁴⁾ והקרן חייב בכופר רק בשור מועד, תאמר ברגל, שמשלם כופר כבר בפעם הראשונה.⁽¹⁵⁾

ואולם **לפי רבי טרפון, דאית ליה [הסובר שם בגמרא] אף בקרן שמשלם כופר שלם גם בתם, ניחא,** כי אף הקרן משלם את הכופר כבר בפעם הראשונה.

ורבי עקיבא סבר לה כרבי שמעון

הגמרא מעמידה שרבי עקיבא סובר כרבי שמעון בן מנסיא הסובר ששור של הדיוט שנגח שור של הקדש משלם נזק שלם בין בתם ובין במועד, ועל כך אמר רבי עקיבא "קל וחומר להקדש" שמשלם המזיק מן העידית.

מקשים התוס': **תימה, לעיל כי מוקי לה עדים זוממים כרבי עקיבא,** הגמרא לעיל ה. מבארת שרבי אושעיא המונה בברייתא רק שלשה עשר אבות נזיקין לא מנה אלא תשלומים המוגדרים "ממון" ולא המוגדרים כ"קנס",

מקשה הגמרא מדוע לא מנה גם עדים זוממים, ומתרצת שרבי אושעיא סובר כרבי עקיבא שעדים זוממים הם קנס.

יש להקשות אם אכן רבי עקיבא סובר כרבי שמעון בן מנסיא, אם כן **ליקשי,** שהגמרא לעיל תקשה, **אי,** אם הברייתא של רבי אושעיא בשיטת רבי עקיבא, **ליתני תרי גווני שור,** שתשנה הברייתא בנפרד שני אופנים של שור המזיק, אחד: **שור דאזיק [שהזיק] שור דהדיוט** שהתם משלם חצי נזק, והשני: **שור דאזיק שור דהקדש** שבין תם ובין מועד משלם נזק שלם.⁽¹⁶⁾

מתרצים התוס':

ויש לומר, דבהקדש לא קמיירי הגמרא לא הקשתה שנכתוב בנפרד שור שהזיק הקדש, כיון שידעה שהברייתא לא מדברת בהקדש.⁽¹⁷⁾

התוס' מקשים על הק"ו שאמר רבי עקיבא:

אך קשה, כי נמי סבר כרבי שמעון, גם אם רבי עקיבא סובר כרבי שמעון בן מנסיא אינו מובן מה שאמר ש"קל וחומר הוא להקדש" [שאם על נזקי הדיוט משלם עידית, על נזקי הקדש לא כ"ש], שכן יש לפרוך **מה להדיוט המשלם עידית, שכן יפה כחו בנזקי אדם,** שכן אם אדם הזיק הדיוט חייב, תאמר בהקדש שהוא קל שאדם המזיק את ההקדש פטור, ממילא אין ללמוד הקדש מהדיוט.

מתרצים התוס': **ולמאי דפירשתי דלא דרשינן "כי יאכל" פרט למזיק, דלא משלם כלל,** לפי מה שפירשו התוס' בדיבור הקודם שדין זה שאדם המזיק את הקדש פטור, הנלמד מ"כי יאכל" פרט למזיק, לא היה נדרש **אלא משום דכתיב רעהו.** כלומר, לאחר שמצאנו ששור שנגח את ההקדש פטור לגמרי, כפי שדרשנו מהדרשה "רעהו ולא של הקדש", אזי אנו גם דורשים ש"כי יאכל" פרט למזיק בא לפטור את האדם לגמרי, אמנם לולי זה היינו פוטרים את אדם המזיק רק מהחומש ומחייבים את הקרן. ולפי זה **אתי שפיר,** כי הרי לרבי עקיבא הסובר ש"רעהו" לא בא לפטור את הקרן, ממילא אנו אומרים

14. אדם פטור כמבואר לקמן כו א ובבור דרשינן [נג ב] שור ולא אדם שהבור פטור לגמרי באדם.

15. ואע"פ שלעיל כתבו התוס' שיותר יש לחייב את האדם המזיק בידים, היינו לגבי חומרא בסברא, אבל לגבי חומרא בדין שפיר פרכינן [מהר"י בן לב, וראה "מנחת יהודה"].

16. וכפי שהגמרא מקשה שם שאם סובר כרבי עקיבא "ליתני תרי גווני שור ליתני שור דאזיק שור וליתני שור דאזיק אדם". וכתב ה"תפארת יעקב" שמוכח מתוס' ששור תם שהזיק הקדש משלם מן העליה, וראה בהערות על הגמרא.

17. וכפי שהגמרא בהמשך אומרת לפי רבי חייא "בשלמא מפגל, בקדשים לא קמיירי". וראה בפנ"י.

12. והקשה ה"דרכי דוד" כיון שסוף סוף המזיק תרומה חייב בקרן, ממילא אי אפשר לומר שהתורה באה ב"כי יאכל" לפטור לגמרי את המזיק, ואיך נאמר שהמזיק הקדש פטור לגמרי. ותירץ דהאוכל תרומה בשוגג משלם פירות, והפירות נעשים תרומה וזוהו איירי הפרשה של "כי יאכל" וזוהו ממעטינן מזיק לגמרי, והא דמשלם קרן היינו מטעם מזיק ויכול לשלם לו בכסף ואין ע"ז דין תרומה, וממילא מובן שגם הקדש מתמעט לגמרי. וראה בחידושי הגר"ש [סימן ה' אות ד' ד"ה בא"ד].

וכן נפ"מ באופן שאין חיוב משום גזול ומזיק כגון שאכל תרומה שלו, או שנפלה לו בירושה שאם אכלו חייב ומדין מזיק פטור לגמרי.

13. הגמרא שם מסתפקת בדין זה ומביאה ראייה שחייב כופר, וכן סובר רב אחא מדפתי.

וקשה לפירושו, דאין זה גריעותא אלא חומרא, מה שמחייב רבי עקיבא בהקדש מקל וחומר, אין זה אלא חומרא, דהרי רבי ישמעאל פטר לגמרי בשור המזיק את ההקדש, ואילו רבי עקיבא מחייבו נזק שלם, יוצא שרבי עקיבא בא להחמיר על ההקדש ואין זה גריעותא.⁽²⁰⁾

ועוד יש להקשות, כי אף לענין מיטב לבד נמי אין זה גריעותא אלא חשיבות הוא כי רבי עקיבא בא לחייב בקל וחומר דאף המזיק את ההקדש משלם ממיטב דניזק ולא מגרוע [מזיבורית] דניזק, כלומר, לא בא לומר שהמזיק את ההקדש משלם לפי מיטב דניזק ולא לפי מיטב דמזיק, אלא בא לומר שהמזיק הקדש משלם ממיטב ולא מזיבורית וממילא הוי חומרא וחשיבות.⁽²¹⁾

התוס' מפרשים לכן אחרת:

ונראה לר"י, דהכי פירושו, כך פירוש הוכחת הגמרא: "מאי קל וחומר להקדש", לשם מה אמר רבי עקיבא את הקל וחומר, דלענין חיובא מזיק בהקדש לא קאמר, הקל וחומר ודאי לא נאמר לענין עצם החיוב נזק שלם של שור המזיק הקדש, דהא מקרא דר' שמעון נפקא, כי הרי דין זה נלמד מהפסוק "רעהו" כפי שדורש רבי שמעון בן מנסיא [לקמן לז ב].⁽²²⁾

אלא על כרחך לענין מיטב קאמר, הקל וחומר בא לענין לחייב את המזיק הקדש בתשלום מיטב, ואם כן לא הוה לרבי עקיבא לאהדורי לרבי ישמעאל קל וחומר להקדש, לא היה לו להשתמש בלשון זו בבואו לחלוק על רבי ישמעאל, כיון דרבי ישמעאל גם היה מודה בכך שהמזיק את ההקדש משלם מן המיטב,⁽²³⁾ אי לאו משום דפטר ליה לגמרי, אילו לא סבר שהמזיק הקדש פטור לגמרי.

כלומר, פלוגתת רבי עקיבא עם רבי ישמעאל אינה אם ההקדש חמור וניתן לדרוש קל וחומר, כי ודאי אילו רבי

ש"כי יאכל" בא למעט רק את החומש ולא את הקרן, ואין לפרוך מכך את הקל וחומר.⁽¹⁸⁾

התוס' מוסיפים להקשות:

אך קשה, ולפרוך, שכן יפה כוחו בנזקי בור, עדיין יש לפרוך את הקל וחומר, כי הרי בבור קל הוא ההקדש, ששור של הקדש כמו של פסולי המוקדשין שנפלו לבור, פטור [וכפי שנתבאר בדיבור הקודם], ואם כן יש לפרוך: מה להדיוט שכן יפה כוחו בבור, תאמר בהקדש שהורע כוחו שפטור בבור, וממילא אין ללמוד הקדש מן ההדיוט.⁽¹⁹⁾

ועוד מאי קל וחומר להקדש

הגמרא מביאה הוכחה שרבי עקיבא נחלק עם רבי ישמעאל גם לענין מיטב, דאחרת "מאי ק"ו להקדש" שאמר רבי עקיבא.

התוס' מביאים דברי רש"י בפירוש הוכחת הגמרא:

פירש הקונטרס, הואיל ולפי שאלת הגמרא מן העידית דאמר רבי עקיבא אניזק קאי ולאקולא אתא – כלומר, רבי עקיבא בא בדבריו להסכים ולהקל כרבי ישמעאל ששמין לפי מיטב דניזק, והיא קולא כי באופן שזיבורית של המזיק שווה בחשיבותה כמו העידית של הניזק, סגי דיהיב ליה מזיק מזיבורית [שנותן המזיק מזיבורית ולא מעידית] אם כן מאי קל וחומר להקדש, מה ממשיך רבי עקיבא בדבריו לומר שגם ההקדש החמור כך, והרי גריעותא הוא, והרי זה חסרון וקולא שנותן רק מזיבורית, וכיצד נלמד מן הקל להקל על החמור?

מקשים התוס' על פירוש רש"י:

בכוונת רש"י יש לומר שפירש כי לשון רבי עקיבא אינו טוב, כי אם בא בדבריו להקל, כיצד מתאים להמשיך ולומר שקל וחומר להקדש. כלומר, שבחמור ודאי יש להקל וזה לא מתאים [עפ"י קיקיון דיונה]. וראה עוד בהערות על הגמרא מה שהבאנו בשם הריטב"א. וראה ב"פני יהושע".

21. ראה בהערה קודמת.

22. וכמובא בפירוש על הגמרא ראה שם.

ואולם הרשב"א בגיטין הקשה "דדלמא רבי עקיבא לדבריו דרבי ישמעאל קאמר, היאך אתה פטר לגמרי נזקין בשל הקדש, ואפילו כשתמצא לומר רעהו דוקא, מקל וחומר ליחייב מיהא כהדיוט, דהשתא דהדיוט כי נגח דהדיוט חייב, דהדיוט כי נגח דהקדש לא כ"ש וכ"ו" וראה שם ברמב"ן ובריטב"א.

23. בפשטות הפירוש שרבי ישמעאל גם היה דורש את הקל וחומר

18. וראה בתוס' גיטין מט. ד"ה ור"ע ובמהר"ם שם, שמדברי התוס' שם משמע שאף לרבי שמעון פטור לגמרי אדם המזיק את ההקדש.

19. והתוס' בגיטין שם הקשו את שתי הקושיות מאדם ובור יחד ומתמצים: "ויש לומר דאיכא למיעבד ק"ו הכי, מה קרן הדיוט דקיל דתם אינו משלם אלא ח"נ גובה במועד מן העידית קרן הקדש דחמור לא כ"ש".

ובשיטה מקובצת מביא מהרא"ש בשם רבנו מאיר: "דכי היכי דרבי שמעון בן מנסיא דריש רעהו להחמיר על ההקדש הכי נמי גבי בור דרשינן והמת יהיה לו להחמיר, דמי שהמת שלו משלם נזקי בור וחמור ולא כלים, אבל בדבר שאין המת שלו כגון הקדש אפילו אכלים נמי מחייב".

20. התוס' הבינו בדברי רש"י, שבסך הכל יוצא שהוי גריעותא כי יכול לתת מיטב דניזק ולכן לא מתאים לומר קל וחומר להקדש, לפיכך הקשו התוס' שבסך הכל יש בזה חומרא בעצם התשלום. אולם

ואם תאמר, דבפרק הזרוע [חולין קל ב] מבואר ש"ישלם", בעל כרחו משמע, דקאמר: תנא תני "ישלם" דברי רבי אליעזר, ואת אמרת מידת חסידות שנו כאן?

הגמרא שם מביאה את דברי המשנה [פאה ה ד]: "בעל הבית [עשיר] שהיה עובר ממקום למקום, וצריך ליטול לקט, שכחה ופאה ומעשר עני [כי נצרך עתה למזונות], נוטל, ולכשיחזור ישלם [לעניים] דברי רבי אליעזר, וחכמים אומרים: עני היה באותה שעה" [ופטור מלשלם]. מדברי רבי אליעזר שאמר "ולכשיחזור ישלם" מקשה הגמרא לדברי רב חסדא שם, והוא מתרץ: "מידת חסידות שנו כאן" [כלומר, מה שחייב רבי אליעזר הכוונה רק שאם הוא חסיד, ישלם] מקשה עליו רבא: "תנא תני ישלם, [שמשמע בעל כרחו] ואת אמרת מידת חסידות שנו כאן?!"

הרי שהגמרא שם הבינה ש"ישלם" הוי תשלום בעל כרחו, וסותר לדברי אביי שישלם מדעתו משמע. מתרצים התוס':

ויש לומר, דהתם לא קאמר, אלא דלא הוי מידת חסידות אלא בדין חיוב, בגמרא שם לא נאמר שזה תשלום בעל כרחו, אלא רק שאינו תשלום ממידת חסידות אלא מעיקר הדין. כלומר, יש תשלום שאינו חייב מעיקר הדין ונותנו רק ממידת חסידות, יש תשלום שחייב מעיקר הדין אולם נותנו מתוך רצון [מדעתו], ויש שחייב מעיקר הדין, אך אינו רוצה לשלם מדעתו אלא בית הדין מאלצים אותו בעל כרחו. בגמרא שם מבואר ש"ישלם" אינו תשלום של מידת חסידות, אלא תשלום שחייבים מעיקר הדין, אך צורת התשלום אפשר שנעשית מדעתו, ואין זה סותר אם כן את דברי אביי.

תירוץ נוסף מביאים התוס': ועוד תירוץ אמר רבנו תם, דהכי קאמר, דכך אמר רבא בקושיתו: תנא תני "ישלם", דברי רבי אליעזר, ופליגי רבנן עליה, ואת אמרת וכו', קושיית רבא לא היתה ממשמעות המילה "ישלם" אלא מהצורה שהובאו הדברים במשנה, שרבי אליעזר הוא האומר ישלם וחכמים חולקים ופוטרים, ואילו אכן היתה הכוונה על מידת חסידות לא הווי פליגי רבנן על

ישמעאל היה סובר שהמזיק הקדש חייב לשלם, היה אף הוא סובר שהמשלם מן המיטב. המחלוקת שלהם היא רק אם המזיק הקדש חייב או פטור, ולפי זה לא מתאים הלשון שרבי עקיבא משתמש בבואו לחלוק על רבי ישמעאל.⁽²⁴⁾

ישיב לרבות שוה כסף

בפסוק נאמר: "בעל הבור ישלם, כסף ישיב לבעליו", המילה "ישיב" לכאורה מיותרת שהרי אפשר לכתוב "ישלם כסף לבעליו", ומביאה הגמרא מהברייתא שמיתור זה למדים לרבות שניתן לשלם עם שווה כסף, ואף עם סובין.

התוס' מביאים שמצאנו דרשה כזו גם לגבי עבד עברי:

בפרק קמא דקידושין [ח א, טז א] דרשינן נמי הכי, דורשים נמי מהמילה ישיב הנאמר גבי עבד עברי לרבות שווה כסף ככסף.

בפרשת בהר, לגבי עבד עברי הנמכר לגוי ובאים לפדותו, נאמר "ישיב גאולתו מכסף מקנתו" [כה נא]. ודרשת הגמרא: "ישיב גאולתו" אמר רחמנא, לרבות שווה כסף ככסף.⁽²⁵⁾

ולכאורה, אם מצאנו דרשה במקום אחד ששווה כסף ככסף, די בכך, ולמה כתבה התורה גם במקום השני?

התוס' באים ליישב זאת, בהוסיפם: ויש [שום] צריכותא, יש צורך בכתיבת שני הלימודים, וכפי שנתבאר שם בתוס' [ב א ד"ה בפרוטה].⁽²⁶⁾

ישלם מדעתו משמע

אביי דחה את דברי עולא, ואמר שהלשון "ישלם" משמע כשמשלם מדעתו.

מקשים התוס':

דניזק ליכא למימר דהא כל העולם שלוי".

וראה עוד ברמב"ן וברשב"א בגיטין כיצד פירשו את הגמרא.

25. ראה שם [ח א] ברש"י שהמילה "ישיב" מיותרת. וראה בהערות על הגמרא.

26. וזה לשון התוס' שם: "ויש לומר דתרוייהו צריכי דאי כתב עבד גרידא לא מצי למילף נויקין מיניה לפי שמצינו שהקפיד הכתוב לענין מיטב וסד"א נמי כסף דוקא ולא שווי להכי איצטרך כסף ישיב גבי

אילו היה מחייב בתשלום. וראה ב"שיטה מקובצת" מה שמביא בשם רבנו ישעיה.

24. התוס' בגיטין מט א הביאו תירוץ נוסף: "והר"ר שלמה מרודוש תירץ, דה"פ מאי ק"ו להקדש דשיימינן בעידית דניזק ולא בדמויק, מי ידעינן עידית דהקדש, שמא יש להקדש עידית בסוף העולם טובה שאין כמוה, ועל כרחך בדמויק שיימינן דלא שייך כלל למישם בדניזק". ואילו הריטב"א בגיטין שם כתב "אי נמי איכא לפרושי וכו' דהא כל העולם שלו ולא אפשר לשלם אלא בעידית דמויק דבעידית

התוס' מבארים את קושית רבה שלא יתנו לו כלל:

אף על גב שבמציאות אינו מוצא קונה המוכן ליתן עליהם מאתיים זוז, וראוי אם כן שיטול כעני, עם כל זאת לא יטול כלל לפי שהוא גרם זאת לעצמו, ופשע בכך דלא הוי ליה למיעל ולמיפק אזוזי, כיון שבפשיעתו ירד מחיר הקרקע שלו, בזאת שיצא ונכנס אחר מעות והראה לכל שהוא דחוק למעות, לכן אין לתת לו כלום כי הוא גרם זאת לעצמו.

מוסיפים התוס' לבאר לפי זה:

אבל אם לא פשע, אם הוזלו רק קרקעותיו והדבר לא נבע מפשיעתו שיצא ונכנס אחר מעות, אזי אפילו אם עתה לאחר ההזלה עדיין שוות יותר ממאתיים זוז, יכול ליטול מעשר עני קודם שימכור בפחות משויין, עד שימצא למכור את קרקעותיו בשוויים.⁽²⁹⁾

התוס' מביאים את פירוש הרי"ף וגירסתו:

ורב אלפס מפרש כי מדובר בברייתא בעשיר שרכושו שווה אפילו אלף זהובים אלא שאינו מוצא קונה שישלם את שוויים, רשאי הוא ליטול ממעשר עני. ומה שאמרה הברייתא עד מחצה, היינו שרשאי ליטול ממעשר עני עד שימצא קונה שיקנה אותם לכל הפחות בחצי דמיהן.

הרי"ף משנה את הגירסא בשאלת רבה:

וגרסינן בתר הכי, וכך גורסים בהמשך, בשאלת רבה: אילימא דזיל ארעתא דכולי עלמא ודידיה נמי זל בהדיהו, אפילו פורתא נמי לא ליספו ליה⁽³⁰⁾ – פירוש: אם כל הקרקעות הוזלו וגם שלו הוזלו ביניהם, אם כן "אפילו פורתא", כלומר, אפילו הוזלו כל כך

רבי אליעזר, ומזה שנחלקו ופטרנו משמע, שאין כוונתו למידת חסידות.⁽²⁷⁾

התוס' מוסיפים לחזק את תירוץ ר"ת:

ובלאו הכי, גם בלי הסתירה לדברי אביי, צריך לפרש התם כן, כדברי רבינו תם, בכוונת דברי רבא.⁽²⁸⁾

מי שהיו לו בתים וכו'

הגמרא מביאה ברייתא, דמי שהיו לו בתים, שדות וכרמים ואינו מצליח למוכרם בשוויים, מקבל מעשר עני עד מחצה.

מבארים התוס':

לא מייירי בבתיים שדר בהם, מה שנאמר בברייתא שמקבל מעשר עני כי אינו מצליח למכור את הבתים, ומשמע שאם יכול למצוא קונה אינו רשאי לקבל מעשר עני, אין הכוונה לבית שדר בו, דהא תנן [שנינו] במסכת פאה [פ"ח מ"ח]: ביחס לעני הנוטל מן המעשר: "אין מחייבין אותו למכור את ביתו ואת כלי תשמישו". אלא הכוונה לבתים נוספים שיש לו שאינו דר בהם.

אי דאייקור ארעתא אפילו פורתא נמי לא ליספו ליה

רבה הקשה על הברייתא [המובאת בדיבור הקודם]: במה מדובר? אם מחירי הקרקעות של כולם נשאו גבוהים ורק שלו ירד כי הראה שהוא דחוק למעות, אזי שלא יתנו לו כלל מעשר עני.

פשעה, וכשהוזל של כולם יקבל משום שאז זה המחיר. וראה בביאור הגמרא בהערה בענין זה. ולפי זה יצא שעשיר ועני אינו נמדד רק בשווי הרכוש אלא כשיש לו ביד. רק אם יכול למכור נחשב שיש לו ביד. וראה בביאור הגמרא הערה 23 שהבאנו בשם הברכת אברהם המפרש ברש"י אחרת.

ואולם המהרש"א מפרש שהתוס' כאן אמנם סוברים כרש"י שמדובר בעני, אך מפרשים אחרת את כוונת הגמרא ב"פורתא וטובא", שהתוס' בהוספתם אבל אם לא פשע וכו', כוונתם לבאר את דברי רבה שאמר: "אי הוזל ארעתא דכ"ע ודידיה נמי זל, אפילו טובא נמי ליספי ליה", דהיינו, אם הוזל של כולם והוא לא פשע אזי אפילו "טובא", כלומר אפילו שוות הקרקעות עתה יותר ממאתיים זוז גם כן יכול ליטול ממעשר עני. ו"פורתא" הכוונה אפילו שזה פחות ממאתיים זוז לא יטול כיון שפשע. ואולם רש"י סובר שטובא ופורתא הכוונה כמה יקבל.

וראה עוד ב"נחלת דוד" מה שביאר בתוס'.

נויקין, וגבי ע"ע איצטריך נמי קרא, דלא מצי יליף מנויקין דהוה אמיונא עבד דומיא דנויקין, ואם מקני בקרקע ליבעי מיטב לכך איצטריך תרווייהו. וראה שם פירוש נוסף. וראה כאן ב"תפארת שמואל" וב"כוס ישועות".

27. מ"מ צ"ב כי מצאנו ש"ישלם" הוי בע"כ, וראה ברש"י שישלם "משמע נמי מדעתו" ואם כן ניחא שאכן משמע נמי בע"כ ומשמע נמי מדעתו, והתם בהתאם לנסיבות כתיבתו משמעו בע"כ. וראה ב"פורת יוסף".

28. התוס' לא מבארים. ובמהרי"ץ חיות משמע שהכוונה שמצאנו במקום אחר [ב"מ צא א] בברייתא שלשון משלם אינו אלא לצאת יד"ש וע"כ צריכים לתירוץ ר"ת, ואולם בלשון התוס' משמע שבסוגיא שם מוכח כן.

29. פירשנו לפי ה"תפארת שמואל", המפרש שהתוס' סוברים כפירוש הראשון של רש"י שמדובר בעני, ואין חילוק בין רש"י לתוס'. ולפי זה צריך לומר שגם לרש"י הטעם שלא יקבל כשהוזל רק שלו הוא מטעם

30. ולא כגירסא שלפנינו "אפילו טובא נמי ליספו ליה".

פורתא [מעט] ויכול לקבל יותר ממחצית שווים, גם כן יתנו לו מעשר עני.⁽³⁴⁾

דביומי ניסן יקרי ארעתא

רבה מבאר שמדובר שמחירי הקרקעות גבוהים בימי ניסן ונמוכים בימי תשרי.

מקשים התוס': **ואם תאמר, התינח שדות**, בשלמא לגבי שדות, ניתן לומר שמחירים עולה בימי ניסן ויורד בימי תשרי, והטעם כדפירש הקונטרס, **לפי שהקונה בימי ניסן יחרוש בקיץ ויזרע במרחשון**, ואילו הקונה בימי תשרי יזרע רק בשנה הבאה. **אלא** [אבל] מוזכר בברייתא גם **בתים**, וגם עליהם צריך לומר שמחירים עולה בימי ניסן, ויורד בימי תשרי, וקשה, **מאי חילוק יש בהן** [בבתים] **בין ימי ניסן לימי תשרי**, ומדוע יתייקרו בימי ניסן?

מתרצים התוס': **ויש לומר, שרגילין שייקרו בזמן שרגילין לשכור הבתים, ולאחר ששכרו זילו**. אף בבתים, בעונה שרגילים אנשים לשכור דירות עולה מחירן, ובעונה שאין הרגילות לשכור יורד מחירן. ובימי ניסן היתה רגילות לשכור ולכן היה אף הקניה יקר, ובתשרי שלא היה רגילות היה מחירם נמוך.⁽³⁵⁾

לבעל חוב מדמינן ליה

רב אחא בר יעקב אמר שאם ברצונך לדמות להסברו של רבה, תדמה זאת לבעל חוב, שאם מעוניין בבינונית כדינו יקבל לפי המחיר הזול של עכשיו, ואם מעוניין בזיבורית יקבל לפי המחיר היקר של ניסן. הגמרא דוחה גם דימוי זה מטעם שנעלת דלת בפני לוויין.

שאפילו את המחצה לא יתנו לו [לא ימצא קונה שישלם אפילו מחצית משווים הקודם] גם אז לא ליספו ליה, שלא יתנו כלל מעשר עני, **כיון דזל ארעתא דכולי עלמא**, כי הרי הקרקעות כולם הוזלו וזה עתה מחירם, וקרקעותיו שוות מאתיים זוז אף לפי המחיר הזול של עכשיו, ולמה יטול אם כן ממעשר עני?

ואלא דאייקור כולי עלמא, אפילו טובא נמי ליספו ליה.⁽³¹⁾ **פירוש**: ואם מחירי הקרקעות כולם נשאר יקרים ורק שלו ירד מחמת חיזוריו אחר המעות, אם כן "אפילו טובא", כלומר, אפילו

ב-ז מוצא קונים שיתנו לו טפי ממחצה [שישלמו עבור הקרקע יותר ממחצית שוויה האמיתית], **מכל מקום, ליספו ליה** [יתנו לו מעשר עני] עד שיומצא קונים למכרן בשוויין, דהרי מה שאין מוצא למוכרן בשוויין הטעם הוא לפי שרואין אותו שהוא דחוק למעות, ולא שזהו שווים, לפיכך מאכילין אותו ממעשר עני, כדי שלא יהיה דחוק ויוכל למוכרם בשווים.⁽³²⁾

התוס' מביאים גירסא נוספת לפירוש הרי"ף [הזהה לגירסה שלפנינו]:

ואית דגרס ויש הגורס: **אי דזולי כו', אפילו טובא נמי לא ליספו ליה**⁽³³⁾ — פירוש: אם הוזלו הקרקעות של כולם, וגם שלו הוזל ביניהם, אם כן "אפילו טובא וכו'", כלומר, אפילו הוזלו הקרקעות הרבה ואינו יכול לקבל אפילו את המחצית ממה שהיו שווים, גם כן לא ליספו ליה, לא יתנו לו מעשר עני, **כיון דגם עתה שוות הקרקעות מאתיים זוז, וזול נמי דכולי עלמא**, הקרקעות כולם הוזלו וזה עתה מחירם, ולא יטול אם כן מעשר עני?

ואי דאייקור, אפילו פורתא ליספו ליה, פירוש: אם מחירי הקרקעות של כולם נשאר יקרים ורק שלו ירד מחמת חיזוריו אחר המעות, אם כן אפילו הוזלו רק

31. ולא כגירסא שלפנינו "אפילו פורתא נמי לא ליספו ליה".

32. "נמוקי יוסף" והמאירי כתבו "הרי זה כאותה שאמרו [חולין קל ב] בעל הבית שהיה עובר ממקום למקום וכו' מאכילין אותו לקט שכחה ופאה ומעשר עני אע"פ שהוא עשיר במקומו וכו', ואף זה הואיל ואינו מוצא למכור אלא בהפסד גדול הרי הוא כעני העובר ממקום למקום שמאכילין אותו אע"פ שהוא עשיר במקומו, שאף זה כאין לו הוא, הואיל ואי אפשר לו למכור אלא בהפסד גדול".

33. ההבדל בין גירסא זו לגירסא הקודמת הוא רק בפירוש המשמעות טובא ופורתא.

34. לסיכום, לפירוש הראשון ברש"י מדובר בעני, לפי הפירוש השני

וכן לפי הרי"ף מדובר בעשיר, ובהסבר משמעות המילים פורתא וטובא יש שלשה דרכים: לפירוש הראשון ברש"י הכוונה לגובה הכמות שרשאי לקחת ממעשר עני. לפי הפירוש השני הכוונה לגובה המחיר שיכול לקבל על קרקעותיו. לפי הרי"ף לגירסא הראשונה הפירוש הוא כפירוש ברש"י, וההבדל בינם הוא אם עייל ונפיק אזוי הוא סיבה שלא יטול כיון שפשע, או סיבה שיטול עד שיחזרו לשווים. לפי הגירסא השניה ברי"ף, הכוונה היא לגובה ההוולה, כלומר, הוזל הרבה או הוזל מעט.

35. "ובתים נמי בניסן שוכרים אותם, ובתשרי זילי דבזמן ההיא לא משכח מאן דאגר איפכא כפי המנהג" נימוקי יוסף. וכן כתב המאירי "אפשר שדרכם היה להשכיר בניסן ומתוך כך מתיקרת מכירתם באותו זמן". [הסיבה מדוע היתה רגילות לשכור בניסן לא נתבאר, ואפשר שהיו בתים קרובים לשדות].

נעילת דלת אם הלווה יתן לו מן העידית לפי יוקרא דלקמיה.

לכתובת אשה מדמינן ליה

רב אחא בר איקא מסיק שניתן לדמות את הסברו של רבה, למקרה שאשה מבקשת לגבות את כתובתה מבינונית, שיכול לתת לה לפי יוקרא דלקמיה.

שואלים התוס':

מדוע היה לרב אחא לדמות לכתובת אשה, הא הוא הדין דהוה מצוי לאוקמי בבעל חוב דקאי ביה, היה יכול להשאר בבעל חוב שבו אנו עסוקים כבר, ולתרוץ דקאמר "הב לי עידית בציר פורתא", שהמלוה ביקש שיתן לו עידית פחותה מעט, וכיון שאין דינו אלא מן הבינונית יכול לומר לו טול לפי יוקרא דלקמיה, וכמו שאמר לענין כתובת אשה, שכיון שאין דינה בבינונית יכול לומר לה אם רצונך בבינונית טלי כיוקרא דלקמיה.

מתרצים התוס':

אכן ניתן היה להעמיד בבעל חוב, אלא לפי שהתחיל והעמיד תחילה בנזקין, ואחר כך עבר להעמיד בבעל חוב, לכן נוחא ליה למנקט בתרייהו כתובת אשה, בדרך כלל מסודרים שלשת חובות אלו יחדיו, וכיון שהתחילו בנזקין ועברו לבעל חוב, העדיף רב אחא לעבור ולנקוט את החוב השלישי.⁽³⁸⁾

אליבא דרבי ישמעאל לא תיבעי לך דאמר בדניזק שיימינן

הגמרא מבארת שהספק אם בשלו הן שמין או בשל עולם הן שמין, אינו לשיטת רבי ישמעאל האומר ששמין בדניזק.

ולכאורה יש להקשות, כי קודם לכן פרך רב אחא בר יעקב את דימוי הסברו של רבה לענין דין נזיקין, כי אם כן הורעת כוחן של נזקין, ומדוע לא ניתן לפרוץ כן גם את הדימוי לבעל חוב, שהורעת כוחן של בעלי חובות?⁽³⁶⁾

התוס' באים ליישב זאת:

ולא שייך למפרך: אם כן הורעת כוחו של בעל חוב, וכפי שפרך לענין נזקין, מפני שלא יפה הכתוב כח בעל חוב, בנזקין התורה באה ליפות את כוחו שיקבל מן העידית, לכן לא מסתבר להרע את כוחו שאם יגבה בינונית או זיבורית יגבה כיוקרא דלקמיה, אבל בבעל חוב לא ראינו שהתורה מיפה את כוחו, אלא אדרבה להיפך הורע כוחו, דמדאורייתא דינו בזיבורית הרי שהתורה החלישה את כוחו, לכן ניתן גם לומר שיקבל כיוקרא דלקמיה.⁽³⁷⁾

הב לי זיבורית טפי פורתא

הגמרא מדמה את הסברו של רבה, למקרה שבא בעל חוב בימי תשרי ומבקש לגבות מקרקע זיבורית בתוספת מועטת.

לפני הראשונים היתה הגירסא: "ואי אמר ליה הב זיבורית טפי פורתא, או עידית בציר פורתא וכו'" כלומר, שמדובר גם כשהמלוה ביקש עידית מעט פחות [כי היא שווה יותר].

התוס' דוחים גירסא זו:

לא גרסינן [לא גורסים] "או עידית בציר פורתא", שמדובר גם כשהמלווה מבקש מן העידית, דאם הגירסא היתה כן, מאי קפריך, מה דוחה רב אחא בריה דרב איקא: "אם כן נעלת דלת בפני לווין", הלא אין דינו של בעל חוב כלל בעידית, דהא קיימא לן להלכה שדינו בבינונית ולא מעידית, הרי שלא חששו לנעילת דלת מכך שמקבל רק בינונית, ואם כן גם כאן אין בזה

36. ראה במהרש"ל סימן יא' המפרש שאכן זהו פירכת הגמרא.

37. בשאלה הבינו התוס' שהפירוש בהורעת כוחן הוא שאם התורה אמרה שיגבה מעידית ודאי שגם נתנה אפשרות לגבות מזיבורית, וכיון שנתנה לו אפשרות לגבות אם יקבל רק לפי יוקרא דלקמיה אתה מרע כוחו. ממילא גם בע"ח כיון שהתורה נתנה לו אפשרות לגבות זיבורית אם יקבל לפי יוקרא דלקמיה אתה מרע את כוחו. אולם בתירוצן מבארים התוס' שהפירכא בנזקין היתה מכך שחזינן שהתורה באה ליפות את כוחו וממילא א"א להרע את כוחו, אבל בבע"ח התורה לא באה ליפות את כוחו.

אלא שעדיין צ"ב הרי יש תקנה שמקבל בינונית ולמה לא נאמר שהורע כוחו פחות מהתקנה והא התקנה בא ליפות את כוחו. וכתב

ה"ברכת אברהם" שמוכח שהתוס' סברו כשי' התומים סימן ק"ב [ודלא כשער המשפט] שדין בע"ח זיבורית אינו זכות תביעה על זיבורית, אלא שאין לו כל זכות לכן יכולים לדחותו אף לזיבורית. ולפי"ז י"ל שהתקנה שיש לו זכות בבינונית ולא יכולים לדחותו אבל לא מצאנו שיש לו זכות זיבורית. וכן ביאר ב"שיעורי ר' שמואל". וראה ב"סוכת דוד" אות ל"ז. וראה בהערות על הגמרא הערה 28.

38. ב"שיטה מקובצת" מביא בשם הרא"ש וכן רבינו פרץ תירצו שרב אחא העמיד דוקא בכתובת אשה, שכיון שמעיקר הדין דינה בבינונית [כי אם זה דאורייתא, דינה בעידית, ואם מדרבנן לא גרועה מעיקר הדין מבעל חוב], לכן אע"ג שתיקנו לה שתגבה מן הזיבורית, מכל מקום כשמבקשת מבינונית כיוקרא דלקמיה מיהא שקלא אפילו בעל

ששנינו גובה מבינונית, מדובר שהבינונית שווה כבינונית דעלמא.

והתוס' באים לדחות אפשרות שניתן לפרש את התירוץ:

והא דקאמר, מה שהגמרא מתרצת [לגירסת התוס'] **אידי ואידי כגון שלא היתה לו עידית ומכרה**, [ולא⁽²⁾] **בעי למימר דתרווייהו מיירי**, אין כוונת התרצת לתרץ ששתי הבריות מדברות כשלא היה לו כלל עידית, וכגירסת רש"י. **דאם** נאמר **כן**, שלא היתה לו כלל עידית, יקשה **ההוא דמיירי דשוויא בינונית דידיה כעידית דעלמא**, אמאי קרי לה **בינונית**. הברייתא שאנו מעמידים, שמדברת כשהבינונית שלו שווה לעידית של העולם, קשה, מדוע קוראת הברייתא לשדה זו בשם בינונית, והרי בעולם נחשבת היא לעידית, ואף אצלו היא אינה בינונית, כי הרי מדובר שלא היתה לו כל עידית, ואם כן, קרקע זו היא העידית שלו, ומדוע נקראת בשם בינונית?

ומבארים התוס' את תירוץ הגמרא: **אלא, הכי קאמר: "אידי ואידי שלא היתה לו עידית ומכרה". כלומר, לא איירי**, לא מדובר בשתי הבריות באופן אחד, **כשהיתה לו עידית ומכרה. אלא בחדא מהן מיירי שלא היתה לו מעולם**, בברייתא אחת מדובר שלא היתה לו עידית מעולם [וממילא גם לא מכר אותה], ובינונית שלו היא כבינונית של העולם, ולפי כולם בשל עולם הן שמין, לכן בעל חוב גובה מבינונית. והסיבה שנקראת בינונית כיון שהיא כבינונית של עולם.⁽³⁾ **וחדא מיירי כשהיתה לו ועדיין יש לו**, הברייתא השניה מדברת כשהיתה לו גם עידית, ולא מכרה אלא עדיין יש לו, אלא שהבינונית שלו שווה כמו העידית של העולם, וכיון שבשל עולם הן שמין לא גובה ממנה הבעל חוב אלא מן הזיבורית. והסיבה שנקראת בינונית, כיון שאצלו היא בינונית.⁽⁴⁾

הספק הינו רק לשיטת רבי עקיבא האם הכוונה דוקא בשל מזיק, או שבא רק למעט של ניזק וסגי בעידית דעלמא. ולכאורה תמוה הא גם לרבי ישמעאל ניתן להסתפק האם כוונתו דוקא בשל ניזק או שמא בא רק למעט של מזיק, אבל באמת סגי בעידית דעלמא.

התוס' באים ליישב זאת:

הטעם שלפי רב ישמעאל לא הסתפקנו, **כיון דיליף מגזירה שוה ד"שדה שדה" מ"וביער בשדה אחר" דהוי דניזק**, היות ולומד זאת מגזירה שוה "מיטב שדהו" ו"ביער בשדה אחר" מה כאן מדובר בשדה הניזק אף כאן מדובר בשדה הניזק, ממילא אין מקום להסתפק שמא בשל עולם שמין אלא ודאי בשל ניזק שיימינן. **אבל לרבי עקיבא** הלומד ממשמעות הפסוק "מיטב שדהו ישלם" שהכוונה לשדהו של מי שמשלם, **אפשר דהא דקאמר דהאיך דקמשלם**, מה שאמר שמשמעות כוונת התורה לשדה של מי שישלם, **לא אתא אלא למעוטי דניזק**, הכוונה אינה אלא למעט שלא שמין בדניזק, אבל סגי שישלם לפי עידית של העולם, שגם היא יכולה להחשב של "האיך דקא משלם", כיון שאף המזיק בכלל העולם הוא.⁽³⁹⁾

הכי גרסינן: אידי ואידי בשלא היתה לו עידית ומכרה. הא דשוויא בינונית דידיה כעידית דעלמא, הא דלא שוויא כו'.⁽¹⁾

הגמרא הביאה סתירת הבריות, שבאחת מהן שנינו, אם יש לו רק בינונית וזיבורית, גובה הבעל חוב מן הבינונית. ובשניה שנינו שגובה מן הזיבורית. והגמרא מיישבת בתירוץ השני, שלפי כולם שמין לפי העולם, והברייתא ששנינו גובה מזיבורית, מדובר בה שהבינונית שווה כעידית דעלמא, לכן מקבל מזיבורית, והברייתא

¹לא. וההבדל הוא, שלפי גירסתם כוונת התוס' היא כמו שפירשנו, שאפשר היה לפרש את הגמרא שהכוונה שלא היתה לו כלל, והתוס' דוחים פירוש זה.

ואולם ב"כוס ישועות" מקיים את הגירסא שלפנינו, ומבאר, שכוונת התוס' שפירוש זה מוכרח בש"ס, והתוס' רצו לפרש בזאת מדוע אין גורסים "אידי ואידי שלא היתה לו עידית" כפי שהגירסא ברש"י, שפירושה שלא היתה לו כלל. ולפי זה אפשר לפרש מה שכתבו התוס' בתחילת הדיבור "הכי גרסינן", שבאו למעט את גירסת רש"י.

3. וצריך להעמיד שלא היתה לו עידית, כי אחרת הנוקין היו גובין מהעידית [תוס' הרא"ש ועוד].

4. בתוס' הרא"ש היקשה על תירוץ זה: "ושאלתי את רבי מאיר אם כן אמאי לא קאמר רבואת טפי: עידית ובינונית וזיבורית נוקין בבינונית ובע"ח וכתובת אשה בזיבורית, ותירץ משום דאין דרך להזכיר עידית כיון דאין גובין ממנה, ועוד תירץ, דשמא בברייתא

כרחו דבעל והוא לא יכול לעכב בעדה כי מן הדין דינה בבינונית. והתוס' שלא תירצו כן, אפשר שסברו כתוס' ת' ר"ת וכן כתב המהרש"ל שגם באשה אין לו חובה לתת אפילו כיוקרא דלקמיה, וראה בטור סימן ק"ב ובתומים שם. וראה בהערות על הגמרא.

וב"תורת חיים" העיר על תירוץ התוס' שהלשון "אי איכא לדמויי" משמע שדוקא לכתובת אשה ניתן לדמותו. וראה עוד ב"פני יהושע" מה שכתב להעיר על תירוץ התוס'.

39. מהר"ם. וראה בהערות על הגמרא הערה 34, שהבאנו תירוצים נוספים שאמרו הראשונים. וכן בהערה 35 מה שהבאנו בשם החידושי הרי"מ.

1. כוונת התוס' לשלול את הגירסא שהיתה בספרים ישנים המובאת במסורת הש"ס: "אידי ואידי כשהיתה לו עידית ומכרה". וראה בחידושי הראב"ד ובתוס' הרא"ש בשיטמ"ק, ובתורת חיים.

2. לפנינו בתוס' כתוב "ולא". אך המהר"ם וה"פני יהושע" הגיהו שצ"ל

כעידית דעלמא, אם כן, היכי מתוקמא ההיא דקתני "נוקין ובעל חוב בבינונית", כיצד נעמיד ונפרש את הברייתא הסוברת שנוקין ובעל חוב בבינונית, הרי בין למאן דאמר בשלו הן שמין לא מובן, כי אם אין לו עידית למה בעל חוב גובה ממנה, הרי זו היא העידית שבקרקעותיו. ואם נפרש שמדובר שיש לו עידית [כי הכוונה "שלא היתה לו עידית ומכרה", אלא עדיין יש לו עידית] אם כן, למה הנוקין בבינונית ולא בעידית הרי בשלו שמין⁽⁹⁾.

ובין למאן דאמר בשל עולם הן שמין, גם לא מובן כי אם זה נחשב כעידית דעלמא אין לבעל חוב לגבות ממנו. אלא מוכרח שהגירסא היא שבינונית שלו היא כבינונית דעלמא וכמו שפירשנו.

מר לית ליה תקנתא דעולא

רבינא מיישב שהברייתא האומרת שבעל חוב בבינונית סוברת כעולא, שמן התורה דין הבעל חוב בזיבורית. אולם חכמים תקנו שיגבה מבינונית כדי שלא תנעול דלת בפני לוויין. ואילו הברייתא האומרת שבעל חוב בזיבורית אינה סוברת כעולא, אלא בעל חוב גובה מזיבורית כדינו מן התורה, וכתב רש"י שדעת ברייתא זו שגם אם יש ללווה עידית בינונית וזיבורית, אין הבעל חוב גובה אלא מן הזיבורית.

התוס' חולקים על רש"י בזאת:

מה שאמרה הברייתא שגובה מזיבורית, הוא דוקא היכא דלית ליה עידית, דוקא כשאין ללווה עידית אלא בינונית וזיבורית, דבאופן כזה הוי האי בינונית, עידית לדדידה, הבינונית היא לגביו עידית. ומוכח כן: מדנקט התנא בברייתא שהיו לו רק בינונית וזיבורית, משמע דדוקא באופן כזה, אבל אי אית ליה [אם יש לו] גם

ולפי זה אין צריך לאוקמי כשמכר שום שדה, כלומר, מה שאמר התרצן "אידי ואידי כשלא היתה לו עידית ומכרה", היינו, שלפי שתי הברייתות אין צורך להעמיד באופן שהיתה לו עידית ומכרה, וסברי תרווייהו [שתי הברייתות] בשל עולם הן שמין, ולכן לפי אחת מהן גובה מבינונית, ולפי אחת גובה מזיבורית, וכפי שנתבאר.⁽⁵⁾

ואי בעית אימא אידי ואידי כשהיתה בינונית שלו כבינונית דעלמא

הגמרא מתרצת תירוץ נוסף על סתירת הברייתות; הברייתא הסוברת שבעל חוב מבינונית סוברת שבשל עולם הן שמין ונחשבת לבינונית, והברייתא הסוברת שבעל חוב בזיבורית סוברת בשלו הן שמין, ואצלו זה נחשב לעידית.

והתוס' שוללים גירסא אחרת בתירוץ זה:

ולא גרס "אידי ואידי כשהיתה בינונית שלו כעידית דעלמא",⁽⁶⁾ והטעם, דכיון דקאי אשלא היתה לו עידית, כיון שהעמדנו בתירוץ הקודם שמדובר שלא היתה לו עידית ומכרה, מסתבר שגם תירוץ זה מדבר באותו אופן, שאם לא כן היה לגמרא לפרש שמדובר שהיתה לו עידית ומכרה,⁽⁷⁾ ואם מדובר כשלא היתה לו עידית ומכרה, לא שייך לגרוס שבינונית שלו כעידית דעלמא, דאם כן אמאי קרי ליה בינונית, למה נקראת בינונית, כיון דהוי עידית דדידה ודעלמא, כי גם אצלו היא העידית וגם אצל העולם, והיה צריך לכנותה עידית.⁽⁸⁾

טעם נוסף לכך מוסיפים התוס':

ועוד, דאם נאמר שמדובר שהבינונית שלו חשובה

לפרש שמייירי שיש לו עידית והוי כמו התירוץ הקודם. ואולם מה שכתבו התוס' בהמשך זה דחיה גם אם נאמר שיש לו עידית [גידולי תרומה, וראה בהערה הבאה, ובשיטמ"ק בשם הרא"ש].

והנה רש"י מביא גירסא זו בלישנא בתרא וגורס "אידי ואידי כגון שהיתה לו עידית ומכרה", ובהא פליגי דתנא דמתניתא קמיייתא סבר בשלו הן שמין וכיון דלדידה הואי בינונית. אע"ג דלעלמא הוי עידית, מיניה משלם. ותנא דברייתא סבר בשל עולם הן שמין. אלא שרש"י סיים תפוס לשון ראשון. וראה במהרש"א.

9. על פי הגידולי תרומה" המפרש שלפי דחיה זו גם אם נאמר שיש לו עידית קשה ממה נפשך וכו', וראה כן נמי ב"חזון איש" ליקוטים סימן יט.

ואולם רש"י בלשון השני פירש שהיתה לו עידית ומכרה, ולפי זה לא קשה, כי למ"ד בשלו הן שמין נחשב הבינונית כבינונית היות והיתה לו עידית, לכן הבע"ח גובה ממנה, והנוקין גובים גם מהבינונית כי העידית נמכרה [גידולי תרומה].

כתוב עידית והתלמוד לא הביא אלא בינונית וזיבורית שרצה להקשות מהם.

5. ובתוס' שאנץ כתב: מיהו מצינו לפרש "אידי ואידי כשלא היתה לו עידית ומכרה", פירוש לאחר שנעשה המלוה לא היתה לו עידית אבל קודם שנעשה החוב היתה לו, ולכן נקראת בינונית. אבל מכרה קודם שנעשה החוב אז הוא בינונית כמו עידית ולא שקיל לה בעל חוב למאן דהוא כעידית דעלמא.

6. וצריך להעמיד שלא היתה לו עידית, כי אחרת הנוקין היו גובין מהעידית [תוס' הרא"ש ועוד].

7. ע"פ המהרש"א.

8. היקשו הראשונים דלעיל פירשו התוס' שברייתא אחת מייירי כשהיה לו ולא מכר, כלומר שעדיין יש בידו עידית. אם כן יכולנו

הגמרא דורשת, כיון שנתנה התורה אפשרות להוציא מביתו את מה שרוצה עבור פרעון ודרכו להוציא הכלים הגרועים, מוכח שיכול לפרוע מן הזיבורית.

מקשים התוס':

ואם תאמר, כיצד מוכח מכאן שיכול לשלם עם קרקע זיבורית, הא אפילו פחות שבכלים, מיטב הוא, כדאמר לעיל [ז ב]: "כל מילי מיטב הוא", הרי נתבאר שבמטלטלין הכל הוא בגדר מיטב, וכל מה שמוציא הלווה אפילו ה"פחות שבכלים" הריהו בגדר מיטב, ומנלן שאף בקרקעות יכול לתת מן הזיבורית.

מתרצים התוס':

ויש לומר, כך הוא הלימוד: כשמוציא כלים דרכו להוציא הגרוע, וכשמוציא קרקע נמי דרכו להוציא זיבורית, כלומר כמו שמצינו שהתורה נתנה ללווה את האפשרות להוציא כרצונו, ודרכו ודאי להוציא את הגרוע, כך גם בקרקע הבחירה היא בידו, ודרכו להוציא את הזיבורית.⁽¹³⁾

התוס' פוסקים להלכה:

ונראה דהלכה היא דבשלו הן שמין, דהכי אית ליה לרב נחמן בכתובות [קי א], בגמרא שם סובר רב נחמן שבשלו שמין ורב ששת נחלק, והלכה כרב נחמן בדיני.⁽¹⁴⁾

כולן נכנסו תחת הבעלים

מבואר בברייתא שאם מכר את שלושת שדותיו [עידית, בינונית וזיבורית] לשלושה בני אדם כאחד, נכנסו הקונים תחת הבעלים, והניזק גובה מלוקח העידית, הבע"ח מלוקח הבינונית, והאשה מלוקח הזיבורית.

מקשים התוס':

עידית אזי גבי [גובה] בעל חוב מבינונית וכתקנת עולא.⁽¹⁰⁾

התוס' מבארים את שיטת הברייתא:

וקסבר כן, כיון דלית ליה [שאיין לו ללווה] אלא בינונית וזיבורית, דשייך כאן באופן כזה טעמא דאמר בהנזקין [גיטין מט ב]: מפני מה בעל חוב אין דינו לגבות בעידית? כדי שלא יראה אדם שדה נאה ודירה נאה לחברו [של חברו], ויתן בהם את עיניו, ויאמר בלבו: אקפוץ ואלונו כדי שאם לא יהיה לו להחזיר אגבה אותה בחובי. וגם כאן, שהבינונית היא הקרקע הטובה שלו, יש חשש שיתן אדם בה את עיניו, וישכנעו ללווה, וכו'.⁽¹¹⁾

מה דרכו של אדם להוציא פחות שבכלים

הגמרא מוכיחה שבעל חוב דינו מן התורה בזיבורית, מהפסוק: "בחוף תעמוד" שתלוי הדבר ברצון הלווה, ואדם, אם תלוי בו, מוציא את הפחות שבכלים.

ומקשים התוס': אף על גב דשליח בית דין היה מוציא. בבבא מציעא קיג ב מביאה הגמרא ברייתא; שליח בית דין שבא למשכנו נכנס לבית הלווה, וממשכנו. ואם שליח בית דין יכול להיכנס לבית הלווה, הרי עליו אין את האומדנא שיוציא את הפחות שבכלים.⁽¹²⁾

מתרצים התוס': אמנם יש לשליח בית הדין רשות להיכנס למשכן ולטול את הפרעון, מכל מקום, לא היה השליח מוציא מעצמו, אלא מה שהלווה נותן לו, והלווה נותן את הפחות שבכלים.

להוציא פחות שבכלים

10. ב"תוס' רבנו פרץ" כתב כתוס', ומקדים להקשות על פירוש רש"י: "ואם תאמר וכי לית ליה מתניתין דהנזקין דתנן בעל חוב בבינונית, ועוד כיון דלית ליה דעולא מאי בינונית וזיבורית, אפילו אית ליה עידית ובינונית וזיבורית נמי אמרינן דבע"ח בזיבורית, ולכן מסיק כהתוס' שאם יש לו עידית אכן גובה מבינונית.

11. כתב "רבינו פרץ" שלכונן בשל עולם הן שמין, וכך גם צ"ל שסוברים התוס', וראה כן ב"נחלת דוד", [וב"נחלת משה" האריך לבאר זאת] ואולם בשיטת"ק בשם הגליון וכן ה"פני יהושע" כתבו דלפי התוס' לכונן בשלו הן שמין ראה שם.

וראה עוד שיטות ראשונים שהבאנו בהערות על הגמרא.

12. צ"ב כיון שבעיני העולם הוא רק בינונית, מה יתן זה שאצלו היא העידית כדי שאחר יתן בה את עיניו. והקשה כן ה"נחלת דוד".

13. הגמרא שם מביאה מחלוקת תנאים בדין זה, וישנם ראשונים הסוברים להלכה שאין שליח בית דין יכול להיכנס. והתוס' אפשר

סוברים כשיטה שיכול להיכנס. ואפשר שכונתם להקשות רק לפי מ"ד ששליח ב"ד נכנס, וכפי שהיקשה התוס' הרא"ש בגיטין [נ א] [וראה פורת יוסף].

13. בתוס' בגיטין נ. פירשו: "מה דרכו... פחות שבכלים", וה"ה כשבא ליתן לו קרקע נותן לו פחות שבקרקעותיו. ומבאר שם המהר"ם ש"ף: "דהתורה תלאה בברירתו ליתן מה שירצה וממילא בקרקע נותן זיבורית". וכן בתוס' הרא"ש שם כתב: "אומר רבינו תם דמ"מ בדעתו תלה הכתוב וה"ה לענין קרקע". וכן כתב רבינו פרץ: "דקרקעות נמי יליף מהתם, דכי היכי דתלה הכתוב בהוצאת בעה"ב במטלטלי ה"ה במקרקעי".

ואולם בתוס' ת' ר"ת כתב "וי"ל דאם אינו ענין למטלטלין דהא אמרו כל מילי מיטב הוא תניהו ענין לקרקעות, וכך היא מידה בתורה אם אינו ענין לזה תניהו ענין לזה", וראה עוד במהרש"א שם בגיטין.

14. כך כתב שם הרי"ף.

כלפי האשה בגביית הזיבורית, וכן אם אין בזה מספיק וצריכים להגיע אף ללוקח הראשון שקנה עידית, האם הניזקין קודמים לאחרים או לא.

התוס' באים לבאר מהו סדר הגבייה:

אומר ריב"א, שאם באו כולם, הנוזקין, בעל חוב ואשה, בבת אחת כדי לגבות, הדין הוא: כל הקודם בשטר גובה מן האחרון תחילה, כל שתאריך חיובו נוצר קודם, הוא הראשון לגבייה, [וכמבואר בגיטין נ ב, "כל הקודם בשטר זכה"], ולכן אם חוב הנוזקין קדמו, אזי הניזק הוא הראשון לגבייה, וגובה מן האחרון אפילו אם הקרקע שלקח היא זיבורית. ואם בא בעל חוב לגבות אחריו. כלומר, אם תאריך החיוב של ההלוואה היה אחרי הניזקין, אזי יגבה הבעל חוב נמי מן האחרון, אם יש לו כדי לתת גם לו, ואם אין לו כדי לפרוע גם לבעל חוב, אזי גובה הבעל חוב משלפניו, ואפילו מן העידית. כלומר, גם אם הלוקח שקדם קנה את העידית. והאשה אם תאריכה היה מאוחר יותר, תגבה ממה שנותר ביד הלוקח לאחר שלקח הבעל חוב, ואם אין בידו מספיק תגבה מהלוקח שלפני פניו ואפילו אם מה שקנה הן עידי עידית.⁽¹⁷⁾

דאיכא למימר דחד מינייהו קדים

הגמרא אומרת שאם מכר לשלושה אנשים ביום אחד והיה אפשר לומר שאחד מהם קנה קודם לאחרים, בכל זאת אומרים שכולן נכנסו תחת הבעלים.

מבארים התוס':

הטעם שכשמכר ביום אחד לא אומרים שאחד מהם קדם,

אשה בעידית, כגון שהנוזקין קדמו לכולם וכו', תוס' רבנו פרץ. וראה שם שכתב להקשות שיאמר הניזק, טעמא מאי תקינו רבנן דכל הקודם יגבה תחילה בשביל תקנת מוקדם, אנא האי תקנתא לא ניחא לי, ומתריך שכיון שמפסיד ע"כ לבע"ח ולאשה אי אפשר לעקור תקנת חכמים. ומשמע מדבריו דדין הקדימה הוי תקנת חכמים, ובפשטות היה אפשר לומר שהוא מעיקר הדין, ומפאת השיעבוד שראשון לכל נשתעבדו אליו. והרא"ש כתב שאם הנוזקין יפייסו את הלוקח הראשון שיתן לו מן העידית, לא יכולים האשה והבעל חוב למחות על זה. וראה עוד בסמ"ע סימן קי"ט ס"ק כ"ה לענין בעל חוב אם יכול לפייס את הלוקח, ובנתה"מ שם.

ב. הנה התוס' כתבו שזה הדין כשבאו בבת אחת, ולא כתבו כיצד הדין כשבאו בזה אחר זה, וכתב החו"א שאם האשה באה לגבות דוחים אותה אצל הזיבורית, ואח"כ כשבא הניזק גובה מהאשה והיא תיקח זיבורית, וזה תלוי בדין בעל חוב מאוחר שקדם וגבה אם מה שגבה גבה, או לא. ראה בסימן קי"ד. עוד כתב שם החו"א שהתוס' נקטו שבאו בב"א לרבותא כי כשמגיע ניזק לבדו ודאי אפשר לדחותו לזיבורית, לכן כתבו רבותא שהדין כן אף אם באו בבת אחת ראה שם.

ואם תאמר, הרי הדין הוא שבעלי חובות גובין את חובן מלקוחות, רק בחובות שנעשו עם שטר ולא במלוה שנעשתה על פה, כלומר, ללא שטר [ב"ב קעה ב], ואם כן מדוע גובין כאן כולם מן הלקוחות, והא נזקין, מלוה על פה נינהו, שהרי נעשה ללא שטר, ומלוה על פה לא גבי ממשעבדי [לא גובה מלקוחות] ומדוע גובה הנוזקין מן הלוקח?

מתרצים התוס':

ויש לומר, דכשעמד בדין כמלוה בשטר דמיא, מדובר באופן שבא לגבות לאחר שבית דין פסקו לטובתו, וחוב לאחר פסק דין, דינו כמלוה בשטר וגובה ממשועבדים.⁽¹⁵⁾ **כדאמר בהגוזל [בתרא] [עצים] [לקמן קה א] ובכמה דוכתינן [ובכמה מקומות נוספים בש"ס]**

תירוץ נוסף אומרים התוס':

אי נמי, מלוה הכתובה בתורה, חוב שמקורו בחיוב מן התורה כמו נזקין ככתובה בשטר דמיא וחייב — נחשב כחוב הכתוב בשטר, וגם אם לא עמד בדין חייב הלוקח לשלם לניזק חוב כמו בחוב עם שטר.⁽¹⁶⁾

אין לו גובה משלפניו

אם הלקוחות קנו בימים נפרדים, גובים כולן מן הלוקח אחרון גם אם קנה זיבורית, ואם אין לו מספיק משלימים את הגבייה מהלוקח שקדם לו וכן הלאה.

והנה בגמרא לא נתבאר מיהו ההולך לגבות מן הלוקח שקדם, וכגון באופן שהאחרון קנה זיבורית, לפניו בינונית ולפניו עידית; האם לנוזקין ולבעל חוב יש זכות קדימה

15. "דכמלוה בשטר דמי משום דאית ליה קלא" תוס' רבנו פרץ. וראה כן ברש"י ב"מ טו. והיינו דעיקר המעלה של שטר הוא שיש לו קול ויכולים הלקוחות להזהר, וכשעמד בדין נמי יש קול ויכולים להזהר. ובאמת יש ראשונים שתייצרו כן את קושיית התוס', שכל נזקין יש לו קול ולכן גובה ממשעבדי למרות שאין לו שטר. וראה בתוס' לקמן יד: ד"ה שמע.

והקצוה"ח סימן קי"ט ס"ק א' ביאר את מעלת "עמד בדין" לא מפאת שיש לו קול, דאכן כל נזקין יש לו קול ולמה בעינן דוקא העמדה בדין, אלא הגדר הוא שהעמדה בדין כיון שעומד לכתוב הרי זה כשטר. וראה שם שתולה זאת בפלוגתת הפוסקים אם יכול לומר פרעתיה.

16. האחרונים העירו מדברי התוס' בקידושין יג: ד"ה אמר, הסובר שמלוה הכתובה בתורה גובה מיורשים ולא גובה מלקוחות.

ובעיקר הדבר אם הוי ככתובה בשטר, נחלקו בזה תנאים ראה ערכין ו: וצ"ב כי מה שהיקשו התוס' מנוזקין וכן התירוץ שאמרו כשעמד בדין הם דברי הגמרא שם.

17. א. ויוצא דפעמים נזקין בזיבורית, בעל חוב בבינונית וכתובת